AXBOROT MADANIYAT TUSHUNCHASI, YOSHLAR IJTIMOIYLASHUVIDAGI AHAMIYATI

Axmedov Qaxramon Abdulxamid O‘g‘li
O‘zMU katta o‘qituvchisi

Axborot madaniyati nima va nima uchun axborot madaniyatiga ehtiyoj sezamiz? Bundan kelib chiqib, bu tushunchani talqin qilishning “madaniyat” va “axborot” yondashuvlariga ajratib qarashlar mavjud. Madaniyat yondashuvi doirasida axborot madaniyatini axborotlashgan jamiyatda insonning yashash faoliyati usuli sifatida, insoniyat madaniyati shakllanishi jarayonining tashkil etuvchisi sifatida qaraladi. Axborot yondashuvi doirasida esa unga axborot talabini qondirishga qaratilgan barcha axborot faoliyati bilimlari majmuasi sifatida qaraladi. So‘nggi vaqtlarda esa axborot madaniyati tushunchasini shaxsning axborot va madaniyat komponentlarining integratsiyalashuvi vaziyatida yaxlit qarash tendensiyasi kuchaymoqda. Buning natijasida esa axborot madaniyati umuminsoniy madaniyatning bir qirrasi sifatida qaralmoqda. Aynan ana shu qarash axborot madaniyatining asl mohiyatini ochib berishga imkon beradi.

2020-yil 10-oktabrda “Axborot texnologiyalari sohasida ta’lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tatqiqotlarni rivojlantirish va ularni IT- Industriya bilan integratsiya qilish chora – tadbirlari to‘g‘risida” qaror qabul qilingan bo‘lib, axborot madaniyati shaxsning o‘quv, ilmiy-bilish, mustaqil ta’lim olish, dam olish va boshqa ko‘rinishli faoliyati jarayonida paydo bo‘ladigan axborotga bo‘lgan ehtiyojini qondirishga yo‘naltirilgan, shaxsiy axborot faoliyatini samarali tashkil qilishni ta’minlaydigan bilimlar, malaka va ko‘nikmalarning tizimlashtirilgan majmuasidir. Umuman olganda, axborot madaniyati axborotdan samarali foydalanish bilim va ko‘nikmalari bo‘lib, kerakli ma’lumotni tegishli resurslaridan axborot texnologiyalarining barcha ko‘rinishlari orqali qidirishning turli xil bilimlaridan iboratligi ko‘zda tutilgan[1].

Bu ta’rifdan kelib chiqib, axborot madaniyatiga nima uchun ehtiyoj sezamiz degan savolga javob qidiraylik. Jamiyatda axborotning qimmati ortib, u sanoat jamiyatidan axborotlashgan jamiyatga aylanib bormoqda[2].

Axborot resurslari-muayyan kutubxona, arxiv, fond, ma’lumotlar banki kabi axborot tizimlaridagi alohida hujjatlar va hujjatlar majmui hisoblanadi. Shunindek, bugungi kunda barcha axborot resurs markazlari hamda mehnat faoliyatidagi barcha ish jarayonlari elektron tizimga o‘tganligi yani PF-6079-сон 05.10.2020. “Raqamli O‘zbekiston 2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora – tadbirlari to‘g‘risida Prezident farmoni qabul qilingan bo‘lib unga ko‘ra ta’lim modernizatsiyasi xususan zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda dars mashg‘ulotlarini interaktiv shaklda o‘tish nazarda tutiladi. Shuning bilan barcha ish faoliyatida ortiqcha qog‘ozlarsiz elektron tizimga to‘liq o‘tkazish ko‘zda tutiladi bugungi kunda ushbu tizim o‘z kuchida faoliyat olib borayapti. Ijtimoiy-siyosiy axborot - ijtimoiy va siyosiy hayot borasida jamiyat a’zolari, ijtimoiy guruhlar, siyosiy tashkilotlar o‘rtasida almashinuv predmeti hisoblangan va ular o‘z faoliyatida foydalanadigan bilimlar, ma’lumotlar va xabarlar majmuidir. Ijtimoiy-siyosiy axborotlar insonlar o‘rtasidagi aloqalar, siyosiy jarayonlar, jamiyatni boshqarish, ilmiy, o‘quv va tarbiyaviy ishlarni tashkil etish, targ‘ibot va tashviqotni amalga oshirishda tobora muhim va ustuvor ahamiyat kasb etmoqda [3].

Yoshlar o‘zining harakatchanligi va yangilikka intiluvchiligi hamda bo‘sh vaqt resursiga egaligi tufayli yuqori darajada kommunikativ faollik ko‘rsatishadi. Boshqa guruhlarda esa, nisbatan passivlik kuzatiladi. Ularga xos bunday xususiyatlar salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Bu birinchi guruh uchun tobora faollashayotgan agressiv siyosiy ta’sirga berilib ketish xavfining mavjudligida, ikkinchi guruhning esa, pozitiv mazmunga ega axborotlar ta’siridan

tashqarida qolishi bilan belgilanadi. Ijtimoiy makon - bu ayni vaqtda axborot makoni hamdir. Globallashuv sharoitida axborot hajmining kattaligi, ularning zamonaviy tezkor vositalar orqali tarqatilayotgani axborot sohasining ijtimoiy makonning boshqa shakllaridan tubdan farq qilishini ta'minlamoqda. Xususan, О.И.Соколова rossiyalik Filolog var us tili kasbiy muloqot kafedrasi dotsenti. Uning fikriga ko'ra "Oliy ta'limning axborot muhiti bu dasturiy texnik, tashkiliy metodik vositalar majmui yordamida ta'limiy, ilmiy aloqalarni axborotlardan tezkor foydalanishni ta'minlaydigan, axborotlarni saqlash, qayta ishlash va uzatishni amalga oshiradigan faoliyatning bir sohasi"- deydi[4]. Zamonaviy ommaviy axborot vositalari, ayniqsa, internet tizimi orqali tarqatilayotgan xabar va ma'lumotlarga turli siyosiy taqiqlar, davlat chegaralari to'siq bo'la olmaydi.

"Yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunida yoshlar orasida odob-axloqni buzishga, shu jumladan, zo'ravonlik, hayosizlik va shafqatsizlikni targ'ib qilishga qaratilgan har qanday xatti-harakatlar qonu bilan himoyalangan aniqlik va shaffoflik tarzida amalga oshirilishi ko'zda tutilgan [5]. "Bola huquqlarining kafolatlari to'g'risida"gi qonunda esa behayolik, shafqatsizlik va zo'ravonlik haqida hikoya qiluvchi, inson qadr- qimmatini tahqirlovchi, bolalarga zararli ta'sir ko'rsatuvchi va huquqbuzarliklar sodir etishlariga sabab bo'luvchi adabiyotlarni tarqatish, filmlarni namoyish etishning taqiqlanishi belgilab qo'yilgan [6].

Ayrim evropa davlatlarida qonun asosida nomaqbul saytlarni yopib qo'yish belgilab qo'yilgan. Rossiyada esa turli axborot xurujlariga qarshi kurashish maqsadida "Xavfsiz internet markazi" tashkil etilgan. Umuman, evropa Ittifoqi tomonidan bu borada 6 ta Qonun hujjati qabul qilingan va "Xavfsiz internet" dasturi ishlab chiqilgan. Rivojlangan mamlakatlarda ota-ona nazoratini amalga oshirish uchun ko'plab texnologiyalar, filtrlovchi dasturiy ta'minotlar ham yaratilgan [7]. Jumladan, Xitoy hukumati bosqichma-bosqich internet nazoratini kuchaytirib bormoqda. Mamlakatda Facebook, Twitter va You Tobe kabi G'arb interent-resurslariga blok qo'yilgan. 2012 yilda Xitoyda Sina Weibo nomli mashhur mikrobloglar portalida haqiqiy ism bilan ro'yxatdan o'tish yo'lga qo'yilgan edi[8]. Xitoy hukumatining ta'kidlashicha, anonim ko'rinishda ayblovlar va pornografiya tarqatadigan, shuningdek, asossiz mish-mishlar tarqatib, vahima qiladigan odamlarni to'xtatish uchun ham internet ustidan nazorat o'rnatilishi kerak.

Xullas, ma'naviyat va iqtisodiyotni mushtarak rivojlantirish axborot xuruji o'ta kuchayib ketgan globallashuv sharoitida ayniqsa dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki bunday vaziyatda har qanday ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'naviy muammo haqidagi axborot aholi o'rtasida juda tez tarqalib, turli keskin holatlar kelib chiqishiga sabab bo'ladi. Bunday muammolarga esa ichki va tashqi kuchlar o'z manfaati nuqtai nazaridan munosabat bildiradi. Ba'zilari ulardan g'arazli maqsadlarda foydalanishga urinadi.

Bugungi kunda globallashuv ta'sirida ma'naviy ehtiyojlarni qondirishda ham standartlashuv qaror topa boshladi. Bu jarayon bugun rok va pop musiqa, video hamda turli janrdagi arzongarov filmlar, seriallar, rang-barang ko'ngilochar shou- tomoshalar, o'yinlarni qamrab olmoqda. Ommaviy madaniyat niqobidagi aksilmadaniyat paydo bo'lib, tobora keng yoyilib bormoqda. Mamlakatimiz birinchi Prezidenti xam bu borada katta tashvish bilan ogohlantirishi bejiz emas: "Biz yurtimizda yangi hayot asoslarini barpo etar ekanmiz, bir masalaga alohida e'tibor berishimiz lozim. Ya'ni, eski tuzum mafkurasi va uning ahloq normalaridan voz kechilganidan so'ng jamiyatda paydo bo'lgan g'oyaviy bo'shliqdan foydalanib, chetdan biz uchun mutlaqo yot bo'lgan, ma'naviy va ahloqiy tubanlik illatlarini o'z ichiga olgan "ommaviy madaniyat" yopirilib kirib kelishi mumkinligini unutmaslik kerak

Tabiiyki, "ommaviy madaniyat" degan niqob ostida axloqiy buzuqlik va zo'ravonlik, individualism, egosentrizm g'oyalarini tarqatish, kerak bo'lsa, shuning hisobidan boylik orttirish, boshqa xalqlarning necha ming yillik an'ana va qadriyatlari, turmush tarzining ma'naviy negizlariga bepisandlik, ularni qo'porishga qaratilgan xatarli taxdidlar odamni tashvishga solmay qo'ymaydi".

Masalan, klassika uslubida kiyinish o'rniga jinsi va futbolka yoki sviter va krassovka kiyish bamisoli kamtarlik, liberallik ifodasi bo'lib ko'rinadi. Bunday holat timsolida go'yoki adolatli

tenglik-yegalitarizm namoyon bo‘ladi. Bular ommaviy madaniyatning tarqalishiga ta’sir ko‘rsatgan psixologik sababdir. Lekin ommaviy madaniyatning keng tarqalishi bilan bog‘liq ijtimoiy –siyosiy, ijtimoiy- iqtisodiy, estetik va boshqa sabablar ham bor. Z.Bjezinskiy amerikalik sotsiolog va politolog,u ommaviy madaniyat jozibadorligi asosida ijtimoiy egalitarizmga alohida ahamiyat beradigan, ayni paytda individualizm va shaxs muvaffaqiyatlarini inkor qilmaydigan amerikacha demokratiya yotibdi, degan fikrida jon bor[9]. Hatto jahonda mashhur siyosiy arboblarni ham kichraytirish-erkalash shaklidagi ismlar bilan atash, Bjezinskiyning fikricha, amerikacha ommaviy madaniyatning qanchalik rasmiyatchilikdan yiroq ekanini aks ettiradi. Ommaviy madaniyat tarqalishining asosiy ijtimoiy sababi esa G‘arbdagi an’anaviy qadriyat va ma’naviyatning inqiroz sari yuz tutishidir.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, birinchi Prezidentimiz rahnamoligida yosh iste’dodlarni qadrlash, ularni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash borasida keyingi vaqtda yurtimizda amalgam oshirilayotgan keng ko‘lamli ishlar tahsinga loyiqdir. Hech shubhasiz, ma’naviy-ma’rifiy sohada ko‘rilayotgan bu ezgu tadbirlar amaliy samarasini beradi. Ba’zi sharhlovchilar e’tifof etayotgandek “axborot urushi” jarayonlari yuz berayotgan hozirgi zamonda jamiyatni aniq ishlab chiqilgan axborot xavfsizligi tizimi orqali himoya qilish, davr taqozosiga aylandi. Ushbu tizimga ega bo‘lish uchun esa avvalo axborot xavfsizligining huquqiy asoslarini ishlab chiqish kerak. Albatta, har qanday huquqning samarali amalga oshirilishi, kafolatlanishi unga nisbatan qilinadigan tajovuzlardan himoyalanish darajasiga bog‘liq. Axborot xavfsizligiga nisbatan tahdidlarningoldini olish va bartaraf etishda huquqiy, dasturiy- texnik va tashkiliy - iqtisodiy usullar qo‘llaniladi. O‘zbekiston Respublikasining “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi qonunni 1- moddasida mamlakatimizdagi barcha gazeta va jurnallar, radio va televideniya vositalarini dunyo miqyosiga olib chiqish uchun xizmat qiluvchi asosiy vositasi ekanligi qayd etilgan[11]. Ana shu qonun asosida ommaviy axborot vositalari rivojlanmoqda, saflari kengaymoqda. Atigi bir necha yil muqaddam mustaqil va elektron gazetalar, kabelli va xususiy televideni hamda radiolar haqida o‘ylab ko‘rishning o‘zi befoyda edi. Jamoatchilik fikrini shakllantirish, ajdodlarimiz milliy urf-odatlari, marosim va an’analarini, avvalo, yosh avlod ongiga singdirishda ommaviy axborot vositalari alohida o‘rin tutadi. Ular ma’naviy-ma’rifiy islohotlar jarayoni, bu boradagi muammolarni jamiyat hayotining turli qirralarini tezkorlik bilan aks ettiradigan eng samarali vositadir. Axborot xavfsizligi – ko‘p qirrali faoliyati sohasi bo‘lib unga faqat tizimli, kompleks yondashuv muvaffaqiyat keltirishi mumkin.Ushbu muammoni hal etish uchun huquqiy, ma’muriy, protsedurali v dasturiy -texnik choralar qo‘llaniladi. Axborotni muhofoza qilish davlatning birlamchi masalalariga, davlat siyosati darajasiga aylanmoqda[12].

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, bugungi kunda “Axborot xavfsizligi” tushunchasi faqat axborot texnologiyalari sohasidagi olimlar va mutaxassislar tomonidangina emas, balki davlat hokimiyatining barcha tarmoqlari vakillari, siyosatchilar, iqtisodchilar va moliyachilar tomonidan ham keng qo‘llanila boshlandi. Shu bois har qanday davlat, har qanday jamiyat axborot xavfsizligi muammosiga jiddiy e’tibor qaratmoqda. Boshqacha aytganda, hozirgi dunyoda axborot xavfsizligini ta’minlash muammolari- axborot sohasida shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarining himoyalangan holati dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki, axborot qudratli kuchga aylanib, yadro poligonlaridan ham xavfliroq tus olib bormoqda. Jahonda noxolis axborot tarqatish, uni salbiy talqin qilish yoki o‘z manfaatiga moslab uzatish holatlari avj olmoqda. Shuning uchun ham axborot xavfsizligini ta’minlash har qachongidan ham muhimdir. Demak, axborot xavfsizligini ta’minlash usullarini o‘rganish va tatbiq etish zarur va shartdir. Axborot xurujlarining oldini olish, axborot xavfsizligini ta’minlash- mamlakatni ichki va tashqi xavflardan himoyalash demakdir

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati :

1. PQ 4851- son 06.10.2020. Axborot texnalogiyalari sohasida ta‘lim tizimini yanada takomillashtirish, ilmiy tatqiqotlarning rivojlantirish va ularni IT- industriya bilan integratsiya qilish chora – tadbirlari to‘g‘risida.
2. Information Definition And Meaning | Collins English Dictionary (Collinsdictionary.Com)
3. PF-6079-son.05.10.2020. «Raqamli O‘zbekiston -2030» strategiyasi .

4. М.И.Фалеев. Г.С.Черных. «Угрозы национальной безопасности государства и информационной» 2014-г .4-ст.
5. PQ.406- son 14.09.2016-yil «Yoshlarga oid davlat siyosati» to‘g‘risidagi qonun.
6. PQ.139-son 07.01.2008-yil «Bola huquqlarining kafolatlari»to‘g‘risidagi qonun
7. https://ligainternet.ru/o-nas/
8. Валерия Евгеньевна Валуйко «Медиа в современном мире» Санкт-Петербуг-2023-г 15-34 ст
9. https://www.livelib.ru/author/2494/quotes-zbignev-bzhezinskij
10. https://history.snauka.ru
11. O‘RQ-78-son.26.12.1997-yil 541- son «Ommaviy axborot vositalari» to‘g‘risidagi qonun.
12. I.M.Karimov.N.A.Turgunov «Axborot xavfsizligi asoslari» darslik 2016-yil.5-bet.

ЁШЛАРДА АХБОРОТ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МУАММОЛАРИ

И.Абдурахмонов
Мустақил тадқиқотчи

Кишилик жамияти информацион цивилизация босқичида яшаётган ҳозирги мураккаб шароитда баркамол ёшларни тарбиялаш долзарб аҳамият касб этмоқда. Ахборотлашган жамият ўз навбатида глобаллашув жараёнларини имкониятларини тезлаштириб юбормоқда. Мамлакатимиз ҳам жаҳон ҳам жамияти сингари аҳборотлашган жамият босқичига қадам қуйди.

Аҳборотлашган жамият босқичи ва глобаллашув жараёнлари кишилик жамияти тараққиётига хос бўлган табиий-тарихий жараён бўлиб, унинг ижобий жиҳатлари билан бир қаторда салбий ҳусусиятлари ҳам мавжуддир.

Ахборотлашган жамият ва глобаллашув жараёнларининг салбий жиҳатлари кўпроқ маънавий таҳдидлар ҳамда ахборот хуружларида намоён бўлмоқда. Бу таҳдидлар асосан “Оммавий маданият” кўринишида ахлоқий бузуқликни, беҳаёликни тарғиб этиш, шунингдек ваҳшийлик, тажавузкорлик, зуровонликка рағбат уйғотадиган ахборотларни тарқатишдан иборат бўлмоқда. Бундан ташқари интернет тизимидаги диний экстремистик ва террористик ғояларни тарғиб этувчи сайтлар орқали ахборот ҳуружлари хам ахборотлашган жамиятдаги маънавий таҳдидларнинг бир кўринишидир.

Президентимиз Ш.Мирзиёев таъкидлаганидек ”Диний экстримизм, терроризм, гиёҳвандлик, одам савдоси, ноқонуний миграция, “оммавий мадаинят” каби таҳдидлар қанча-қанча оилалар, мамлакатлар бошига оғир кулфатлар олиб келмоқда, ғаразли кучлар ҳали онгу тафаккури тўла шаклланиб улгурмаган болаларни ўз ота-онасига, Ватанига қарши қўйиб, уларнинг ҳаётига зомин бўлмоқда. Шунинг учун биз ота-оналар, устоз мураббийлар, жамоатчилик, маҳалла-кўй бу масалада ҳушёрлик ва огоҳликни янада ошириб, буюк маърифатпарвар бобомиз Абдурауф Фитрат айтганидек, бу дунё ҳақиқатдан ҳам кураш майдонига, соғлом тан, ўткир ақл ва яхши ахлоқ эса бу курашнинг қуролига айланиб бораётганини чуқур англаб, шу борада жаҳолатга қарши маърифат асосида иш олиб боришимиз зарур”[1]. Ёшларимизни бундай хавфли маънавий таҳдидлардан сақлашимиз учун бизнинг фикримизга кўра аввало уларда ахборот маданиятини шакллантиришимиз зарур.

Тадқиқотчилар ахборот маданияти тушунчасинини таснифини келтирар эканлар, жамиятнинг ахборот маданияти, шахснинг ахборот маданияти ва муайян гуруҳлар ёки

[1] Ш.Мирзиёев. Ўзбекистон ёшларига байрам табриги.//Халқимиз розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир.Т.:”Ўзбекистон”-496 бет.

тоифадаги ахборот истемолчиларининг ахборот маданияти тушунчаларини келтириб ўтадилар[1].

Биз шахснинг ахбороти маданияти хусусида мулоҳазаларимизни баён этамиз. Бизнингча, шахснинг ахборот маданияти бу ҳар қандай олинган ёки берилган, эшитилган, кўрилган хабар, маълумот ёки ахборотни рационал тарзда, мантиқий тафаккур асосида объектив, танқидий таҳлил этиш қобилияти тушунилади. Маълумотни таҳлил этиш ҳамда баҳолашда миллий маънавий қадриятлар асосида ва миллий менталитет нуқтаи назаридан ҳам ёндашиши ахборот маданиятининг таркибий қисмидир.

Шахс ахборот маданиятининг таркибий элементлари қуйидагилардан иборатдир: рационал тафаккур; етук назарий билим, хусусан, ижтимоий гуманитар фанлар соҳасида; ҳодиса, жараён ёки воқеликка танқидий ёндашиш ва мантиқий таҳлил этиш қобилияти; ёшларда шаклланган тарихий хотира ва миллий ғурур, миллий маънавий қадриятларимиздан ифтихор туйғуси; ҳар қандай ахборотларни миллий менталитетимизга хос тарихий онг негизида танқидий таҳлил эта олиш қобилиятидир.

Демак, ахборот маданияти шахс маънавий маданиятининг бир унсури экан, у асосан ҳар қандай маълумот ва ахборотларга рационал танқидий хамда миллий-маънавий қадриялар негизида мантиқий ёндашиш жараёнидан иборатдир. Ахборот маданиятини шакллантиришнинг муҳим воситаларидан бири, бу таълим ва тарбиядир.

Узлуксиз таълим тизимининг барча босқичларида ёшларнинг ахборот маданиятини шакллантиришга жиддий эътибор қаратиш ҳар бир мураббий ва устоздан масъулият талаб этади. Зеро, ахборот маданияти ҳозирги мураккаб глобаллашув жараёнида мафкуравий иммунитетнинг муҳим таркибий қисми ҳамда ёшларимизни ахборот хуружидан ҳимоя қилиш ва уларда миллий юксалиш ғоясини сингдиришнинг асосий шартидир.